

ISMA INFORMĀCIJAS
SISTĒMU
ANNO 1994 MENEDŽMĒNTA
AUGSTSKOLA

**ISMA University
of Applied Sciences**

Kherson State University

MILITARY OFFENCES AND WAR CRIMES: BACKGROUND, THEORY AND PRACTICE

Collective monograph

2023

*Recommended for printing and distribution via Internet
by the Academic Council of Baltic Research Institute
of Transformation Economic Area Problems according
to the Minutes № 4 dated 24.04.2023*

Reviewers:

Head of the Editorial Board – **Stratonov Vasyl Mykolaiovych** – Doctor of Law, Honored Lawyer of Ukraine, Academician of the National Academy of Higher Education Sciences of Ukraine, Professor at the Department of National, International Law and Law Enforcement, Kherson State University;

Djakons Romans – Doctor of Engineering, Professor, Academician, President of ISMA University of Applied Sciences;

Koval Alla Anatoliivna – Doctor of Law, Professor, Professor at the Department of Constitutional and Administrative Law and Process, Acting Vice-Rector for Research and International Cooperation, Petro Mohyla Black Sea National University;

Havlovska Alina Oleksandrivna – PhD in Law, Associate Professor, Acting Head of the Department of National, International Law and Law Enforcement, Kherson State University;

Dzyurbel Andriy Dariiovych – PhD in Law, Assistant Professor at the Department of Criminal Law and Process, West Ukrainian National University.

Military offences and war crimes: background, theory and practice : collective monograph. Ed. by V.M. Stratonov. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2023. 876 p.

CONTENTS

SECTION 1. The concept, signs and content of administrative coercion under the conditions of martial law and state of emergency (Vyprytskyi A. O., Makhova L. O.).....	1
1. The concept and content of administrative coercion under the conditions of the state of emergency.....	2
2. The content of administrative coercion under the conditions of the state of emergency.....	10
3. The concept and content of administrative coercion in the conditions of martial law.....	16
SECTION 2. Prospects and inevitability of responsibility for committing war crimes, genocide, aggression and crimes against humanity (activities of the Joint Investigative Group for the Investigation of Serious International Crimes in Ukraine (JIT); cooperation with the International Criminal Court; prospects for the creation of an International ad hoc tribunal, etc.) (continued review) (Basysta I. V., Vlasova H. P., Stratonov V. M.).....	25
1. Activities of the Joint Investigative Group for the Investigation of Serious International Crimes in Ukraine (JIT).....	32
2. Cooperation with the International Criminal Court.....	35
3. Prospects for the creation of an International ad hoc tribunal.....	40
4. Prospects of compensation by Russia for damages caused by crimes committed on Ukrainian territory.....	50
5. Existing appeals of Ukraine to international courts and aspects of universal jurisdiction.....	56
SECTION 3. Collaborative activity in conditions of war: concepts and criminal liability for illegal actions (Batrachenko T. S.).....	73
1. Definition of the concept of “collaborator” and “collaborationism”.....	74
2. Legal analysis of the criminal offense provided for in Art. 111-1 of the Criminal Code of Ukraine.....	83
SECTION 4. Philosophical and legal reflection of administrative torts (Blahodarnyi A. M., Lysenko O. V.).....	98
1. The anthropological component of determination of administrative torts.....	99
2. Forms of the prevention of administrative torts.....	105
SECTION 5. Military courts as a challenge of today in the conditions of armed aggression of the Russian Federation against Ukraine: a historical retrospective and the genesis of development (Bobrova Yu. Yu., Bobrov Yu. O.).....	112
1. Formation of the system of military courts in Ukraine as a subject of judicial power: a historical and legal excursion.....	113

ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА ЗМІСТ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРИМУСУ В УМОВАХ ДІЇ РЕЖИМУ ВОЄННОГО ТА НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ

Виприцький А.О., Махова Л.О.

ВСТУП

Правове регулювання відносин, які виникають під час природних катаклізмів, техногенних аварій та катастроф, соціально-політичних та військових конфліктів, історично здійснювалось за допомогою державних актів, що декларують питання застосування заходів надзвичайного характеру¹.

Практичне застосування заходів адміністративного примусу завжди пов'язане з обмеженням, до того ж, часто досить суттєвим, конституційних прав і свобод громадян, а також прав і законних інтересів юридичних осіб. У зв'язку з цим дуже актуальним і доцільним є створення дієвих правових засад застосування цих заходів, тобто забезпечення належного їх правового втілення. Від досконалості нормативної регламентації процесу діяльності державних та правоохоронних органів щодо застосування заходів адміністративного примусу, чіткості приписів, наявності розвинутої системи законодавства в багатьох випадках залежить також ефективність зазначеної діяльності. В теорії держави та права під правовим регулюванням вважається результативний, нормативно-організаційний вплив, який здійснюється на суспільні відносини за допомогою системи правових засобів (індивідуальних приписів, норм, правовідносин) з метою їх охорони та розвитку відповідно до суспільних потреб².

Актуальність цієї роботи полягає в тому, що з одного боку в науці адміністративного права існує великий інтерес до заходів адміністративного примусу, з іншого боку, закони, які стосуються правового регулювання заходів примусового характеру в умовах

¹ Кузніченко С.О. Управління органів внутрішніх справ в особливих умовах, викликаних аномальними явищами техногенного і природного характеру. Харків: вид-во НУВС. 2001. 170 с.

² Марчук В.П., Ніколаєнко Л.В. Т.О., Гуржій Т.О., Теорія держави і права: підручник / за заг. ред. Л. В. Ніколаєвої, Т. О. Гуржія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. 424 с.

надзвичайного та воєнного стану, за обмеженістю застосування, є практично недосконалими.

Метою даної праці є дослідження проблем теоретичного удосконалення, правового регулювання та практичного застосування заходів адміністративного примусу в умовах надзвичайного та воєнного стану. З урахуванням поставленої мети мають бути розв'язані такі завдання:

- аналіз досліджень щодо застосування адміністративно-правових заходів в умовах надзвичайного та воєнного стану;

- визначити поняття, ознаки та певний зміст правового інституту суспільних відносин у сфері застосування адміністративно-правових заходів в умовах надзвичайного та воєнного стану;

- виробити рекомендації, спрямовані на удосконалення теоретико-правових засад адміністративного примусу в умовах дії правових режимів надзвичайного та воєнного стану.

Аналізуючи стан дослідження питань, пов'язаних з правовою природою адміністративно-правових заходів в умовах надзвичайного стану, в різні часи цими проблемами переймалися, А.Т. Комзюка, В. К. Колпакова, Т. О. Коломоєць А. В. Басов, О. К. Безсмертний, Ю. В. Дрозд, О. К. Безсмертний, М. І. Єропкина, Р.В. Кісіль, Б. В. Россинский, Ю. М. Стариков, які підготували наукові роботи монографічного характеру з цієї тематики. Разом з тим, в правовій літературі майже не знайшли свого наукового обґрунтування проблеми, пов'язані з застосуванням примусових заходів в зазначених обставинах. Отже, при наявності значної кількості різноманітних наукових джерел та джерел з засобів масової інформації, до цього не було наукових робіт, в яких би досліджувалась уся повнота надзвичайних адміністративно-правових заходів при веденні правового режиму надзвичайного та воєнного стану.

1. Поняття та зміст адміністративного примусу в умовах дії правового режиму надзвичайного стану

Конституційні та цивільно-правові права і свободи людини і громадянина та їх гарантії визначають зміст та спрямованість функціонування держави. Для виконання завдань у сфері забезпечення безпеки держави і громадян від різного роду загроз, а зокрема надзвичайних ситуацій, що зумовлюють запровадження режиму надзвичайного стану, держава застосовує в т.ч. і різноманітні адміністративно-правові засоби.

Адміністративно-правові засоби встановлюють механізм реалізації прав та свобод громадян, за допомогою адміністративного

правозастосування забезпечується їх реалізація, правоохоронні адміністративно-правові засоби застосовуються для захисту прав і свобод громадян від різного роду загроз (наслідків надзвичайних ситуацій, адміністративних проступків тощо), основу яких становлять заходи адміністративного примусу.

Необхідно зауважити, що однією з найнебезпечніших загроз для держави та її громадян є надзвичайні ситуації, адже їх виникнення спричиняє непередбачені матеріальні витрати, економічне навантаження, людські жертви, руйнування інфраструктури, а отже, збільшення вимушеного безробіття, економічної збідності, що об'єктивно сприяє зростанню соціальної напруги в країні серед населення. Щодо статистичних даних надзвичайних ситуацій, то у 2019 році, порівняно з 2018, загальна кількість надзвичайних ситуацій зменшилась на дванадцять відсотків, при цьому зменшилась кількість надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру, а кількість надзвичайних ситуацій соціально-політичного характеру дещо зросла. Порівняно з 2018 роком незмінною залишилась кількість надзвичайних ситуацій державного рівня, а кількість надзвичайних ситуацій регіонального, місцевого та об'єктового рівня зменшилась. Відзначимо, що кількість надзвичайних ситуацій регіонального рівня зменшилась у два з половиною рази. Протягом 2019 року було зареєстровано сім надзвичайних ситуацій державного рівня (у 2018 році – три надзвичайних ситуацій техногенного характеру державного рівня).

Крім надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру для українського народу властиве виникнення надзвичайних ситуацій бунтівного соціально-політичного характеру. Про це свідчать події, що відбувались у 1998 році в м. Києві, під час проведення опозицією акцій проти існуючої влади, у 2004–2005 році організація та проведення так званої «помаранчевої революції», а також політичні та суспільні зміни в Україні з 21 листопада 2013 до лютого 2014 року, які були викликані спротивом проти відходу політичного керівництва країни від законодавчо закріпленого курсу на Європейську інтеграцію та подальшою протидією цьому курсу. Збройний конфлікт, що виник на територіях Донецької та Луганської областей України між організованими та керованими Російською федерацією незаконними збройними формуваннями ДНР і ЛНР, визнаних терористичними організаціями та з іншого боку – українськими правоохоронцями із залученням Збройних сил України. Початок збройного конфлікту в регіоні припав на середину квітня 2014 року, коли озброєні групи проросійських активістів захопили адміністративні будівлі та відділки міліції у Слов'янську, Артемівську та Краматорську. Під час виникнення

вище наведених подій, органи державної влади використовували певні правові, організаційні, фінансові заходи, що мали б терміново забезпечити стабілізацію обстановки. Однак, практика застосування даних заходів свідчить, що чинне законодавство в регулюванні багатьох питань відстає від нагальних потреб практичного застосування, воно не відповідає потребам сьогодення, має низку недоліків, правових прогалин та колізій, не визначає чітко поняття певних правових категорій, що ускладнює правозастосовну діяльність відповідних державних органів та органів місцевого самоврядування.

Ця позиція підкріплюється результатами опитування держслужбовців, серед яких, понад сімдесят шість відсотків впевнені у необхідності зміни нормативної бази, яка регулює відносини в умовах надзвичайної ситуації та надзвичайного стану.

Правове підґрунтя застосування заходів адміністративного примусу в умовах дії режиму надзвичайного стану становлять норми, що закріплені у:

– Конституції України (ст. 64, п. 31 ст. 85, п. 19 ст. 92, п.п. 20, 21 ст. 106, п. 10 ст. 138);

– Кодексі цивільного захисту України;

– Законах України «Про правовий режим надзвичайного стану», «Про Раду національної безпеки і оборони», «Про національну Поліцію», «Про внутрішні війська МВС України», «Про мобілізаційну підготовку і мобілізацію», «Про службу безпеки України», «Про збройні сили України»;

– відповідних Указах Президента;

– Постановах Кабінету Міністрів України, що регулюють питання, які виникають у зазначених умовах;

– наказах, інструкціях, правилах, що надходять від відповідних державних та правоохоронних органів.

При введенні надзвичайного стану на певній території особливого значення набувають надзвичайні заходи, які є поєднанням адміністративно-правових заборон та обов'язків для фізичних і юридичних осіб та надання додаткових прав органам державної влади. Ці заходи є необхідною складовою системи елементів надзвичайного стану, а їх юридичне оформлення закріплено у ст. 16, 17, 18, 21 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану»³.

Запровадження цих заходів спричиняє істотні зміни у правовому статусі фізичних і юридичних осіб, а отже передання органам виконавчої

³ Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16 квітня 2000 р. № 1550-III / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України 2000. № 23. Ст. 176.

влади, органам місцевого самоврядування надзвичайних повноважень, якими вони наділяються для ліквідації загрози безпеки, що виникла на певній території. При цьому компетенція держaparату розширюється, в основному, за рахунок обмеження прав і свобод громадян та юридичних осіб. У разі введення режиму надзвичайного стану виникає особливий посилений режим діяльності органів державної влади та управління, що дозволяє обмежувати деякі конституційні та цивільно-правові права й свободи громадян та права й інтереси юридичних осіб.

Заходи, що застосовуються в умовах дії режиму надзвичайного стану, є недопустимими і антиконституційними у звичайних умовах життєдіяльності, але їх застосування є необхідним у разі виникнення надзвичайної ситуації, що зумовлює введення режиму надзвичайного стану⁴.

Застосування владою обмежень прав фізичних і юридичних осіб є вимушеним заходом, адже для ліквідації загрози безпеки як для держави, так і для громадян незвичайних правових засобів, які використовують у звичайних умовах життєдіяльності країни. Негативні наслідки, які зумовлює надзвичайна ситуація вимагають від органів виконавчої влади та місцевого самоврядування застосовувати адекватні заходи, визначені у Законі України «Про правовий режим надзвичайного стану» – інакше, держава не здатна забезпечити виконання покладених на неї функцій, що закріплені в основному Законі держави, а саме забезпечення безпеки у суспільстві.

Аналіз Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану» засвідчує, що значне місце у його змісті відводиться визначенню порядку застосування заходів адміністративного примусу в умовах дії режиму надзвичайного стану⁵. Зауважимо, що однією з обов'язкових умов введення надзвичайного стану на території України або окремій її частині є визначення в Указі Президента України «Про введення надзвичайного стану» переліку і меж надзвичайних заходів, вичерпного переліку конституційних прав і свобод людини і громадянина, які тимчасово обмежуються у зв'язку з введенням надзвичайного стану, а також перелік тимчасових обмежень прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

Режим надзвичайного стану істотно розширює межі правового регулювання осіб щодо здійснення їх прав і свобод. Aparату управління

⁴ Басов А.В. Адміністративний примус у змісті надзвичайного стану. Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих вчених. 2005. Вип. 8. С. 139–147.

⁵ Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16 квітня 2000 р. № 1550-III / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України 2000. № 23. Ст. 176.

надаються повноваження обмежувати або забороняти реалізацію окремих конституційних прав, які за звичайних умов захищаються.

Завдяки адаптації типів правового регулювання досягається найбільш ефективна можливість контролювати ситуацію. Громадяни повинні діяти так, як необхідно у конкретний кризовий момент – дозволено все, що дозволено законом. Отже, режим надзвичайного стану створює певну направленість у реалізації суб'єктами своїх прав і свобод. Проведений у ході нашого дослідження, вивчення практичного досвіду діяльності працівників Державної служби з надзвичайних ситуацій під час застосування примусових заходів, виявило, що абсолютна більшість рятувальників мають опір з боку населення.

Розглянуті взаємозв'язки типів правового регулювання створюють особливий «обмежувальний настрій» у механізмі засобів юридичного впливу. Наперед ставляться адміністративно-правові заборони, які дозволяють спрямувати поведінку громадян в «жорстке адміністративно-правове русло». Стикаємося із застосуванням адміністративного примусу, що регламентується адміністративним правом, де найбільш повно його досліджено та визначено нормативне підґрунтя⁶.

З'ясування питання щодо порядку застосування державними органами адміністративного примусу в умовах дії режиму надзвичайного стану передбачає, насамперед, аналіз наукових та практичних поглядів на визначення поняття та ознак адміністративного примусу.

У роботах вчених-адміністративістів (А.Т. Комзюка, В. К. Колпакова, Т. О. Коломоєць тощо) детально досліджено поняття адміністративного примусу, у зв'язку з цим зосередимо увагу на загальному аналізі цього визначення.

Деякі правники розглядають адміністративний примус, як систему засобів психологічного або фізичного впливу на свідомість і поведінку людей з метою досягнення чіткого виконання встановлених обов'язків, розвитку суспільних відносин, забезпечення правопорядку⁷.

Українські дослідники, такі як: В. К. Колпаков, О. В. Кузьменко зазначають, що адміністративний примус – це владне, здійснюване в односторонньому порядку та передбачених правовими нормами випадках застосування від імені держави до суб'єктів правовідносин, поперше, превентивних заходів попередження правопорушень, по-друге,

⁶ Басов А.В. Адміністративно-правовий режим надзвичайного стану: дис. ... кан. юр. наук: 12.00.07. Харків, 2007. 201 с.

⁷ Битяк Ю.П., Богуцький В.В., Гаращук В.М. Адміністративне право України: підруч. для юрид. вузів і фак. за ред. Ю.П. Битяка. Харків. 2005. 459 с.

заходів припинення правопорушень, по-третє, заходів відповідальності за порушення заборон⁸.

Т.О. Коломоєць у дисертаційному дослідженні «Адміністративний примус у публічному праві України; теорія, досвід та практика реалізації» запропонувала власне визначення адміністративного примусу в публічному праві України під яким слід розуміти особливий, комплексний, поліструктурний різновид державно-правового примусу, тобто визначених нормами публічного права способів офіційного фізичного або психологічного впливу владних органів на фізичних та юридичних осіб у вигляді особистих, майнових, організаційних обмежень їх прав, свобод та інтересів у випадках вчинення цими особами протиправних діянь (у сфері відносин публічного характеру) або в умовах надзвичайних обставин в межах окремого, економного, спрощеного, оперативного адміністративного провадження задля досягнення багатоаспектної ретро-перспективної мети (превенції, припинення протиправних діянь, попередження та локалізації наслідків надзвичайних ситуацій, забезпечення провадження в справах про правопорушення, притягнення винних осіб щодо відповідальності)⁹.

Найбільш вдале визначення адміністративного примусу наводить автор А. Т. Комзюк у монографії «Заходи адміністративного примусу в правоохоронній діяльності міліції: поняття, види та організаційно-правові питання реалізації». Вчений зазначає, що адміністративний примус – це застосування відповідними суб'єктами до осіб, які не перебувають в їх підпорядкуванні, незалежно від волі і бажання останніх передбачених адміністративно-правовими нормами заходів впливу морального, майнового та іншого характеру з метою охорони суспільних відносин, що виникають у сфері державного управління, шляхом попередження і припинення правопорушень, покарання за їх вчинення¹⁰.

Варто зазначити, що таке визначення характерне і для адміністративного примусу, який застосовується в умовах надзвичайного та воєнного стану, однак має особливості. Аналіз наукових, навчальних, публіцистичних джерел дозволяє простежити певну тенденцію – адміністративісти формулюють дефініції адміністративного примусу, а далі характеризують найважливіші, найсуттєвіші ознаки. Визначення лише разом із дослідженням його

⁸ Колпаков В.К., Кузьменко О.В. Адміністративне право України: підручник. Київ. 2003. 544 с.

⁹ Коломоєць Т.О. Адміністративний примус у публічному праві України: теорія, досвід та практика реалізації: дис.... доктора юрид. наук: 12.00.07. Харків 2005. – 455 с.

¹⁰ Комзюк А.Т. Адміністративний примус в правоохоронній діяльності міліції України: дис.... доктора юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2002. 407 с.

ознак дає загальне уявлення про адміністративний примус, а зокрема про адміністративний примус, що застосовується в умовах дії правових режимів надзвичайного та воєнного стану.

Слід зауважити, що для адміністративного примусу, який застосовується в умовах дії режиму надзвичайного стану властиві всі ознаки адміністративного примусу, а саме: офіційний, державно-владний характер; множинність та розмаїття суб'єктів застосування (державні органи, а у деяких випадках і громадські організації); чисельність осіб, щодо яких здійснюється застосування; відсутність службового підпорядкування між суб'єктами застосування та особами, щодо яких здійснюється відповідне застосування; специфіка юридико-фактичних підстав (як наявність, так і відсутність протиправного діяння); багатоваріантність зовнішніх форм прояву; примусовий характер; спрощеність, оперативність, економність процесуального режиму застосування; заходи адміністративного примусу встановлюються, змінюються, скасовуються актами управління залежно від потреби¹¹.

Треба зауважити, що для адміністративного примусу, який застосовується в умовах дії режиму надзвичайного стану характерні і певні особливості. По-перше, заходи адміністративного примусу в умовах дії режиму надзвичайного стану застосовуються лише в строк, що визначений у Законі України «Про правовий режим надзвичайного стану», а саме на території України до тридцяти діб, а в окремих її регіонах – до шестидесяти. Тобто адміністративний примус, що застосовується в умовах дії режиму надзвичайного стану має тимчасовий характер.

По-друге, органи виконавчої влади та місцевого самоврядування в умовах дії режиму надзвичайного стану, з метою ліквідації наслідків надзвичайної ситуації можуть застосовувати лише ті заходи адміністративного примусу, що прямо передбачені в Указі Президента України «Про введення режиму надзвичайного стану» та у Законі України «Про правовий режим надзвичайного стану». Слід зауважити, що під час ліквідації надзвичайної ситуації, виникнення якої зумовило запровадження режиму надзвичайного стану, державні органи можуть застосовувати і інші заходи адміністративного примусу, проте використання їх властиво для повсякденної діяльності цих органів. Тому, порядок їх використання не регулюється Законом України «Про правовий режим надзвичайного стану». Так, у разі виникнення масових безпорядків або інших надзвичайних ситуацій соціально-політичного характеру працівники органів внутрішніх

¹¹ Коломєць Т.О. Адміністративний примус у публічному праві України: теорія, досвід та практика реалізації. дис.... доктора юрид. наук: 12.00.07. Харків 2005. – 455 с.

справ можуть застосовувати фізичну силу, спеціальні засоби, зброю з метою врегулювання цієї ситуації. Однак, правові підстави застосування цих заходів прямо передбачений ст. 42, 43, 44, 45, 46 Закону України «Про національну поліцію».

По-третє, дія заходів адміністративного примусу, що застосовується в умовах дії режиму надзвичайного стану розповсюджується на фізичних та юридичних осіб, які знаходяться або мешкають на території дії спеціального режиму.

Проведений вище аналіз поняття та ознак адміністративного примусу уможливило вживання поняття адміністративного примусу, що застосовується в умовах дії режиму надзвичайного стану, зокрема, застосування відповідними суб'єктами до фізичних і юридичних осіб, які не перебувають в їх підпорядкуванні, на території і під час дії режиму надзвичайного стану тимчасових, особливих обмежувальних заходів впливу морального, економічного та іншого характеру з метою захисту національної безпеки.

Таке визначення адміністративного примусу, що застосовується в умовах дії режиму надзвичайного стану має декілька позитивних моментів. По-перше, зрозуміла об'єктивна необхідність адміністративного примусу в умовах дії режиму надзвичайного стану для вирішення завдань щодо забезпечення діяльності деяких державних органів (наприклад, органи внутрішніх справ), забезпечення безпеки громадян, нормального функціонування національної економіки, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, захисту конституційного порядку. В цьому полягає сутність адміністративного примусу в процесі взаємодії державних органів з фізичними та юридичними особами. По-друге, при такому розумінні адміністративного примусу, що застосовується в умовах дії режиму надзвичайного стану, його зміст, порівняно легко відділити від інших адміністративно-правових засобів примусу в аспекті правового регулювання. По-третє, викладене розуміння адміністративного примусу, що застосовується в умовах дії режиму надзвичайного стану дозволяє принципово по-новому показати застосування заходів примусу в механізмі надзвичайного стану. По-четверте, зазначення розуміння адміністративного примусу, що застосовується в умовах дії режиму надзвичайного стану дає можливість усвідомити характер відносин, специфіку даного предмету регулювання.

2. Зміст адміністративного примусу в умовах дії режиму надзвичайного стану

Аналізуючи зміст адміністративного примусу, що застосовується в аспекті дії режиму надзвичайного стану слід дослідити дуже дискусійне питання, а саме підстави застосування та класифікацію заходів адміністративного примусу.

Насьогодні склалось декілька поглядів щодо підстав застосування заходів адміністративного примусу. Одна група вчених вважає, що адміністративний примус застосовується лише до осіб, які вчинили адміністративні правопорушення, друга група вчених вважає, що адміністративний примус можна застосовувати не лише як реакцію держави на правопорушення, але й у разі потреби, в охороні громадського порядку та забезпеченні громадської безпеки в особливих та надзвичайних умовах. Проаналізуємо вищезазначене.

Представники першої групи вважають, що адміністративний примус обов'язково має характер адміністративного покарання і здійснюється лише у зв'язку з неправомірним та небезпечним для суспільства діянням. Р.В. Кісіль, Б.В. Россинский, Ю.М. Стариков зазначають, що державний примус здійснюється як реакція державних органів на неправомірну, загрозливу для суспільства поведінку людей. Його застосування обумовлено конфліктом між державною волею, яка виражається у правовому акті й індивідуальною волею осіб, які його порушують.

Дискусійним є погляд вище вказаних науковців щодо обмеження прав та свобод громадян в умовах існування надзвичайної ситуації. Ці заходи не є заходами примусу, не зважаючи на «невигідність» наслідків, що настають для особи. Далекі не всі «невигідні» наслідки, навіть якщо вони передбачені нормами права та виникають у результаті свідомих дій осіб, є результатом примусу. Примус застосовується тільки до конкретного суб'єкта права, який порушив норми права і має персоніфікований індивідуальний характер. Один і той же захід в одному випадку може бути примусом, а в іншому – ні, залежно від того, чи була неправомірною поведінка. Отже, пов'язується застосування адміністративного примусу з наявністю адміністративного правопорушення¹².

Однак, вважаємо переконливими позиції тих вчених, які наполягають, що заходи адміністративного примусу можуть застосовуватися як до правопорушників, так і до осіб, які не вчиняли

¹² Кісіль З.Р., Кісіль Р.В. Адміністративне право: навч. посібник. 3-тє вид. Алєрта. ЦУЛ, Київ. 2011. 696 с.

правопорушення¹³. Як влучно зазначає А. В. Басов, підставою правомірному обмеженню адміністративно-правового статусу громадян, окрім правопорушення, можуть бути і юридично значимі події, такі як надзвичайні ситуації техногенного або природного характеру, соціальні конфлікти, воєнні дії та збройні заворушення та ін.)¹⁴.

Науковець О. К. Безсмертний у дисертаційному дослідженні «Адміністративно-запобіжні заходи, що застосовуються органами внутрішніх справ» зазначає, що адміністративний примус у цілому здійснює завдання охорони, розвитку і зміцнення нормальних управлінських відносин і виконання правопорушень, усунення їх наслідків, які можуть завдати шкоди суспільним або державним інтересам. Він є правовим засобом захисту суспільних відносин від протиправних дій, відновлення правомірного стану, забезпечення охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки у звичайних умовах життєдіяльності та за умов виникнення надзвичайних ситуацій¹⁵.

Досить цікаве визначення адміністративного примусу надав Ю. В. Дрозд. На його погляд, критерієм адміністративного примусу є метод адміністративного впливу держави в особі уповноважених законом державних органів, посадовців на суб'єктів соціального життя (фізичних і юридичних осіб) з метою запобігання і припинення протиправної поведінки в інтересах охорони прав та законних інтересів усіх членів суспільства, забезпечення громадської безпеки і правопорядку, а також притягнення винних до юридичної відповідальності¹⁶.

Як влучно зазначає С. О. Кузниченко, в числі факторів, що вимагають застосування примусових заходів в ситуаціях, не пов'язаних із вчиненням правопорушень, може виступати державна необхідність або суспільна необхідність щодо попередження настання шкідливих наслідків, охорони громадського порядку і забезпечення безпеки. За таких умов владні органи, використовуючи надані їм додаткові повноваження, звужують можливість реалізації громадянами деяких

¹³ Курочка М.І. Адміністративний примус, обумовлений необхідністю припинення правопорушення. Форум права. 2015. № 4. с. 133–136. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2015_4_26.

¹⁴ Басов А.В. Адміністративно-правовий режим надзвичайного стану: дис.... кан. юр. наук: 12.00.07. Харків, 2007. 201 с.

¹⁵ Безсмертний Є.О. Адміністративно-запобіжні заходи, що застосовуються органами внутрішніх справ: дис.... канд. юрид. наук 12.00.07. Харків, 1997. – 155 с.

¹⁶ Дрозд Ю.В. Співвідношення адміністративної відповідальності з іншими видами адміністративного примусу: автореф. дис... канд. юрид. наук.: 12.00.07 – Київ. 2010. – 18 с.

конституційних прав та свобод. При цьому це обмеження (примус) не пов'язане з вчиненням протиправних дій, а застосовується у зв'язку з настанням відповідної події¹⁷.

Адміністративний примус під час дії режиму надзвичайного стану є основою правового регулювання суспільних відносин, оскільки занурюється в різноманітні суспільні відносини: цивільно-правові, конституційні, господарські, екологічні, трудові, адміністративні тощо. З метою якнайшвидшого усунення впливу негативного фактору на населення на відповідній території застосовуються правові заходи надзвичайного характеру, які викликають екстрені обмеження прав і свобод фізичних осіб та суб'єктів господарювання.

Правомірне обмеження адміністративно-правового статусу громадян, виступаючи реалізацією режиму надзвичайного стану, стало основою виділення особливої форми адміністративно-правового регулювання. Його специфіка полягає у характері правового впливу в зазначених умовах і проявляється у встановленні режиму адміністративно-правових обмежень. Розширення компетенції органів управління дає можливість певним чином змінити характер примусового впливу. Дія приписів щодо обмеження прав і свобод в умовах дії режиму надзвичайного стану поширюється не на конкретних осіб, а на населення всієї території, де діє режим. У надзвичайних умовах такий вид регулювання стає переконливо – переважаючим¹⁸.

Уявлення про адміністративний примус неможливо без аналізу його класифікації. Останнім часом це питання фокусує величезну увагу науковців про що свідчить низка досліджень. Однак, проблематика класифікації заходів адміністративного примусу в умовах дії режиму надзвичайного стану не отримала остаточного визначення у відповідних наукових роботах, незважаючи на вагоме практичне і теоретичне значення з'ясування даного питання. Як влучно зазначає О. К. Безсмертний, чітка класифікація заходів необхідна, передусім, для з'ясування сутності різноманітних заходів примусу, які застосовуються органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування в умовах дії режиму надзвичайного та воєнного стану, усвідомлення мети, «юридичного потенціалу», їх співвідношення і взаємодії¹⁹.

¹⁷ Кузниченко С.О. Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану»: наук.-практ. комент. Одес. держ. ун-т внутрішніх справ.– Харків. 2015.– 163 с.

¹⁸ Басов А.В. Адміністративно-правовий режим надзвичайного стану: дис.... канд. юр. наук: 12.00.07. Харків, 2007. 201 с.

¹⁹ Безсмертний Є.О. Адміністративно-запобіжні заходи, що застосовуються органами внутрішніх справ: дис.... канд. юрид. наук 12.00.07. Харків, 1997. – 155 с.

Деякі вчені вважають, що всі заходи адміністративного примусу необхідно поділити на: заходи відповідальності та заходи захисту. До першої групи входять заходи стягнення, до другої – заходи, що мають превентивний характер²⁰.

Інші правники висловлюють думку про відсутність в адміністративному примусі адміністративно-запобіжних заходів. Доводячи це тим, що адміністративно-запобіжні заходи не є заходами примусу, оскільки належать до заборонних норм права. Ці норми не мають персонального характеру застосування до окремої особи, а направлені всім без винятку громадянам, тому їх не можна розглядати як захід адміністративного примусу. Адже ним може бути тільки індивідуальний акт управління, який має конкретного адресанта²¹.

На нашу думку, дуже слушною є позиція М. І. Єропкина, який вважає, що заходи адміністративного примусу доцільно поділяти на такі заходи впливу: заходи адміністративного припинення; адміністративно-запобіжні заходи, адміністративні стягнення. Запропоновану класифікацію підтримують та використовують у своїх працях більшість сучасних вчених-адміністративістів: В. Б. Авер'янов, О. М. Бандурка, О. К. Безсмертний, В. К. Колпаков, А. Т. Комзюк, Т. О. Коломієць тощо. Вони вважають, що зазначені групи заходів примусу застосовуються у випадках: притягнення до адміністративної відповідальності осіб, що вчинили адміністративні проступки, припинення протиправних дій, попередження правопорушень або забезпечення безпеки, внаслідок стихійного лиха чи інших порушеннях будь-яких сфер життєдіяльності суспільства.

Щодо класифікації заходів адміністративного примусу, передбачених Законом України «Про правовий режим надзвичайного стану», та які застосовуються в умовах дії цього режиму то зауважимо, що на думку А. В. Басова, деякі надзвичайні ситуації, зумовлені введенням режиму надзвичайного стану є протиправними (терористичні акти, масові безпорядки, перехід державного кордону тощо) і їхнє усунення потребує від влади країни залучення як адміністративно-запобіжних заходів, так і заходів адміністративного припинення.

Враховуючи це, А. В. Басов вважає, що заходи, передбачені Законом України «Про правовий режим надзвичайного стану», відносяться як до заходів адміністративно-запобіжного характеру, так і до заходів

²⁰ Безсмертний Є.О. Адміністративно-запобіжні заходи, що застосовуються органами внутрішніх справ: дис... канд. юрид. наук 12.00.07. Харків, 1997. – 155 с.

²¹ Галунько В.В., Олефір В.І., Пихтін М.П. та ін. Адміністративне право України: навчальний посібник у 2-х томах; за заг. ред. В.В. Галунька. ПАТ «Херсонська міська друкарня». Херсон. 2011. 320 с.

адміністративного припинення. У разі запровадження на певній території надзвичайного стану, в Указі Президента «Про введення надзвичайного стану» в обов'язковому порядку будуть визначені додаткові заходи, що застосовуються під час дії режиму надзвичайного стану і спрямовані як на запобігання виникнення протиправної поведінки, так і на її припинення²².

Безумовно, цей погляд має право на існування, проте обґрунтованою та доцільною є позиція Т. О. Коломоець, яка вважає, що залежно від фактичних підстав запровадження режиму надзвичайного стану, всі заходи, що застосовуються органами державної влади направлені насамперед на захист людей: попередження загибелі та знівечення²³.

Заходи адміністративного попередження, що застосовуються в умовах дії режиму надзвичайного стану, умовно можна поділити на три групи, об'єднавши із схожими правовими і процесуальними властивостями.

Перша група – загальні адміністративно-примусові заходи попереджувального характеру правового режиму надзвичайного стану: посилення охорони громадянського порядку та об'єктів, що забезпечують життєдіяльність населення; заборона страйків; обмеження руху транспортних засобів та їхній огляд; встановлення особливого режиму в'їзду та виїзду, а також обмеження свободи пересування по території, де вводиться надзвичайний стан; заборона проведення масових заходів, окрім заходів, заборона на проведення яких встановлюється судом.

Друга група – заходи адміністративного примусу попереджувального характеру в умовах надзвичайного стану у зв'язку з надзвичайними ситуаціями техногенного або природного характеру: евакуація людей з місць небезпечних для проживання; запровадження особливого порядку розподілу продукції харчування і предметів першої необхідності; усунення від роботи на період надзвичайного стану, в разі неналежного виконання їхніх обов'язків, керівників державних підприємств, установ і організацій, від діяльності яких залежить нормалізація обстановки в районі надзвичайного стану; встановлення для юридичних осіб квартирної повинності для тимчасового розміщення евакуйованих або тимчасово переселеного населення; встановлення карантину та проведення інших обов'язкових санітарних та протиепідемічних заходів.

²² Басов А.В. Адміністративно-правовий режим надзвичайного стану: дис... кан. юр. наук: 12.00.07. Харків, 2007. 201 с.

²³ Коломоець Т.О. Адміністративний примус у публічному праві України: теорія, досвід та практика реалізації: дис... доктора юрид. наук: 12.00.07. Харків 2005. – 455 с.

Третя група – заходи адміністративного примусу попереджувального характеру правового режиму надзвичайного стану у зв'язку з масовими порушеннями громадянського порядку: запровадження комендантської години (заборона перебування на вулицях та в інших громадських місцях без спеціально виданих перепусток і посвідчень особи у встановлені години доби); перевірка документів у громадян, а у разі необхідності, проведення особистого огляду, огляду речей, транспортних засобів, багажу і вантажів, службових приміщень і житла громадян; обмеження або тимчасова заборона продажу зброї, отруйних і сильнотоксичних хімічних речовин, а також алкогольних напоїв; особливі правила користування зв'язком та передачі інформації через комп'ютерні мережі; тимчасове вилучення у громадян зареєстрованої вогнепальної і холодної зброї та боєприпасів тощо.

Всі інші заходи, які застосовують державні органи в умовах дії режиму надзвичайного стану і не передбачені Законом України «Про правовий режим надзвичайного» можна віднести до інших видів заходів адміністративного примусу (адміністративне затримання, застосування фізичної сили, застосування вогнепальної зброї тощо), однак, більшість їх використовується у повсякденному житті та звичайних умовах життєдіяльності.

Показово, що всі заходи адміністративного примусу, що застосовуються в умовах дії режиму надзвичайного стану можна класифікувати за певними критеріями, які розроблені в адміністративному та конституційному праві. Так, залежно від мети застосування ці заходи можна поділити на: заходи загальнопрофілактичної спрямованості (встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду, а також обмеження свободи пересування по території, де вводиться надзвичайний стан; обмеження руху транспорту та його огляд); заходи, що застосовуються для попередження адміністративних правопорушень з боку конкретних осіб (посилення охорони громадського порядку та об'єктів, що забезпечують життєдіяльність населення; заборона проведення масових зібрань, окрім заходів, заборона на проведення яких встановлюється судом; заборона страйків). Залежно від характеру правоохоронного впливу заходи адміністративного примусу, що застосовуються під час надзвичайного стану поділяються на: особистісні (запровадження особливого порядку розподілення продуктів харчування і предметів першої необхідності), майнові (встановлення для юридичних осіб квартирної повинності для тимчасового розміщення евакуйованого або тимчасово переселеного населення, аварійно-рятувальних формувань та військових підрозділів, залучених до подолання надзвичайних ситуацій) та організаційно-

правові (тимчасова заборона будівництва нових, розширення діючих підприємств та інших об'єктів, діяльність яких не пов'язана з ліквідацією надзвичайної ситуації або забезпеченням життєдіяльності населення та аварійно-рятувальних формувань).

Залежно від об'єкту впливу – на ті, що застосовуються щодо фізичних осіб (тимчасова чи безповоротна евакуація людей з місць, небезпечних для проживання, з обов'язковим наданням їм стаціонарного або тимчасового житла; заборона призовникам і військовозобов'язаним змінювати місце проживання без відома відповідного військового комісаріату); комендантська година; перевірка документів у громадян, а в необхідних випадках – проведення особистого огляду, огляду речей, авто, багажу і вантажів, службових приміщень та житла громадян; юридичних осіб (зміна режиму роботи підприємств, установ, організацій усіх форм власності, переорієнтація їх на виробництво необхідної в умовах надзвичайного стану продукції, виконання мобілізаційних завдань та державних замовлень, інші зміни виробничої діяльності, необхідні для проведення аварійно-рятувальних і відновлювальних робіт; усунення від роботи на період надзвичайного стану, в разі неналежного виконання своїх обов'язків, керівників державних підприємств, установ і організацій, від діяльності яких залежить нормалізація обстановки в районі надзвичайного стану, та покладення тимчасового виконання обов'язків зазначених керівників на інших осіб); змішані (мобілізація та використання ресурсів підприємств, установ і організацій, незалежно від форми власності, для відвернення небезпеки та ліквідації надзвичайних ситуацій з обов'язковою компенсацією понесених втрат; обмеження або тимчасова заборона продажу зброї, отруйних і сильнодіючих хімічних речовин, а також алкоголю та речовин, вироблених на спиртовій основі).

За строками реалізації – ті, що реалізуються шляхом виконання певних разових дій (перевірка документів у громадян, а в необхідних випадках – проведення особистого огляду, огляду речей, транспортних засобів, багажу і вантажів, службових приміщень та житла громадян), не пов'язані із строком (заборона виготовлення і розповсюдження інформаційних матеріалів, що можуть дестабілізувати обстановку), такі, що вирізняються тривалістю дії (запровадження комендантської години).

3. Поняття та зміст адміністративного примусу в умовах дії режиму воєнного стану

Останні роки принесли багато значущих резонансних історичних подій Україні. Євромайдан, Революція Гідності, Анексія Криму,

Антитерористична операція на сході України – все це спричинило загострення та актуалізацію проблеми правового забезпечення життєдіяльності громадян в умовах впливу негативних факторів. У зв'язку із загрозою національній безпеці та державному суверенітету України 24 лютого 2022 року о 5 годин 30 хвилин указом Президента України було введено воєнний стан²⁴. Воєнний стан – це особливий правовий режим, який запроваджують на території держави у зв'язку із збройною агресією, небезпекою територіальній цілісності. Він передбачає надання певним органам державної влади відповідних повноважень, необхідних для усунення загрози. Після оприлюднення Указу Президента та відповідно до статті 40 Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» стало зрозуміло, що введення воєнного стану передбачає також обмеження певних прав та свобод громадян, що відповідають Конституції України²⁵.

Законодавець визначає воєнний стан як особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози безпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень²⁶. Цитована дефініція була надана законодавцем у 2015 р. і залишилася чинною з початком повномасштабного вторгнення сусідньої країни. Як визначено, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб є складовою частиною дії цього особливого правового режиму. І фактично першою правовою підставою їх обмеження виступає факт введення воєнного стану. Порядок введення воєнного стану визначається ст. 5 Законом України «Про правовий режим воєнного стану» і представляє собою цілий ряд дій, які передують

²⁴ Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 № 389-VIII. Голос України. 2015. № 101.

²⁵ Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності: Закон України від 19 лютого 2022 № 1160. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15#Text> // (дата звернення : 12.04.2022)

²⁶ Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 № 389-VIII. Голос України. 2015. № 101.

введенню воєнного стану і обмеженню прав та свобод осіб. Кінцевим етапом є оприлюднення Указу Президента України разом із законом щодо затвердження такого указу Президента України та набрання чинності²⁷. Після повномасштабного вторгнення з Російської Федерації, Український Уряд, Верховна Рада, Президент на підставі діючого законодавства запроваджена найбільш обтяжливі для фізичних та юридичних осіб обмеження: примусовий труд, вільного виїзду за межі України, вилучення майна на потреби армії, квартирна повинність, вільно вираження деяких поглядів та переконань, обмежується право вільного пересування територією країни тощо.

Як зазначається в п. 5 ч. 1 ст. 5 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», в указі Президента України про введення воєнного стану має зазначатися вичерпний перелік конституційних прав і свобод людини і громадянина прав та законних інтересів юридичних осіб, які тимчасово обмежуються у зв'язку з введенням воєнного стану із зазначенням строку дії цих обмежень, а також тимчасові обмеження прав і свобод людини та громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень. Так, звернення до Указу Президента України № 64/2022 від 24.02.2022 р. «Про введення воєнного стану в Україні» дозволяє визначити, що «можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30 – 34, 38, 39, 41 – 44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану...»²⁸. Отже, можемо визначити другу правову підставу для обмеження прав і основних свобод людини та прав і законних інтересів юридичних осіб в умовах воєнного стану – визначення їх конкретного переліку які передбачені в Указом Президента України. Стосовно фізичних та юридичних осіб можемо констатувати, що наразі можуть бути обмежені наступні права та свободи, а також права та законні інтереси юридичних осіб:

- право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції;
- право на невтручання в особисте і сімейне життя;
- право на недоторканність житла;

²⁷ Колпаков В.К., Кузьменко О.В. Адміністративне право України: підручник. Київ. 2003. 544 с.

²⁸ Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні». від 24 лютого 2022 № 64/2022 URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-4139>

- свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно полишати територію України;
- право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань;
- право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування;
- право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації;
- право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності;
- право на підприємницьку діяльність;
- право на освіту;
- право на страйк;
- право на працю.

Україна проводить свої політичні, економічні, енергетичні та правові реформи в умовах довготривалої гібридної війни та повномасштабного вторгнення з боку Російської Федерації. За останні тридцять три роки Україна чотири рази (у 1990-1992 роках та 2004-2005 і 2013-2014 роках, а також з 2022 року до теперішнього часу) ставала свідком безпрецедентних та повномасштабних подій порушення норм міжнародного права.

ВИСНОВКИ

Адміністративний примус, що застосовується в умовах дії режиму надзвичайного та воєнного стану – це застосування відповідними органами державної влади та місцевого самоврядування (до фізичних або юридичних осіб, які не перебувають в їх підпорядкуванні, на території і під час дії режиму надзвичайного та воєнного стану тимчасових, особливих обмежувальних заходів впливу морального, майнового, особистісного та іншого характеру з метою захисту національної безпеки та забезпечення безпеки життєдіяльності населення країни та інших країни цивілізованого світу.

Таке визначення адміністративного примусу, що застосовується в умовах дії режиму надзвичайного та воєнного стану має декілька позитивних моментів. По-перше, при такому розумінні адміністративного примусу, що застосовується в умовах дії режиму надзвичайного та воєнного стану, його зміст порівняно легко відмежувати від інших адміністративно-правових засобів примусу в механізмі правового регулювання. По-друге, зрозуміла об'єктивна

потреба адміністративного примусу в умовах дії режиму надзвичайного та воєнного стану, для вирішення завдань щодо забезпечення діяльності деяких державних органів (наприклад, Служби безпеки України, Збройних сил України, Державної прикордонної служби України, Міністерства внутрішніх справ), забезпечення безпеки фізичних осіб, нормального функціонування національної економіки а також її розвиток, кібербезпеки, енергетичної безпеки, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, захисту конституційного ладу. У цьому перевага адміністративного примусу в процесі взаємодії державних органів з громадянами та юридичними особами. По-третє, зазначення розуміння адміністративного примусу, що застосовується в умовах дії режиму надзвичайного та воєнного стану усвідомити характер відносин, специфіку предмету регулювання. По-четверте, викладене розуміння адміністративного примусу, що застосовується в умовах дії режиму надзвичайного та воєнного стану дозволяє вперше принципово по-новому показати використання адміністративних заходів примусу в механізмі надзвичайного та воєнного стану.

АНОТАЦІЯ

Українська державність вимушена рушити до реалізації та втілення свого права на самооборону як реакція на неспровокований збройний напад Російської Федерації з використанням також земель Республіки Білорусь. Військо-дипломатична риторика країни агресора, застосовувані нею форми та методи воєнних дій вимагають від України використовувати всі можливі засоби супротиву²⁹.

З перших днів повномасштабного вторгнення країни – агресора Російської Федерації в Україну перед українською державною владою та дружніми нам державами в цілому постала низка потужних викликів, вирішенню яких саме і сприяє введений на території всієї України особливий правовий режим (воєнний стан). Війна – це не лише ведення бойових дій нашими Збройними силами України на фронті з державо-агресором безпосередньо з Збройними силами Російської Федерації, а й протидія діяльності розвідки ворожих груп, боротьба колабораціоністами, підтримання громадської безпеки й правопорядку, безпеки та регулювання дорожнього руху в тилу, запобігання та виявлення кібератакам, організація та проведення евакуації цивільного населення з небезпеки, соціальна підтримка переміщених осіб тощо.

²⁹ Гринько Р.В., Демчик Н.П., Мота А.Ф. Адміністративно-правові аспекти застосування примусу державною прикордонною службою України в умовах воєнного стану *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 2. DOI http://lsej.org.ua/4_2022/56.pdf

Повний рік війни вказав на деякі проблеми, розв'язання яких викликало певні що змушені повномасштабним вторгненням законодавчі зміни, зокрема у сфері кримінальної, адміністративної, дисциплінарної та цивільно-правової відповідальності, а також прийняття та формальне закріплення нових вимушених правозастосовних процедур, щодо реалізації обмежувальних заходів правового режиму воєнного стану. Деякі з таких положень є абсолютно новими, спровокованими екстремальними умовами воєнного стану, тому і потребують у найкоротші часи ретельного наукового аналізу та обґрунтування з метою прогнозування подальших наслідків і можливого удосконалення для отримання чітких механізмів реалізації та застосування на практиці.

Реальна дійсність сьогодення свідчить про значні зміни у житті країни, що супроводжуються і виникненням різного роду техногенних катастроф, надзвичайних ситуацій природного характеру та техногенного характеру, явищ соціально-політичного характеру (проведення різноманітних масових заходів, спроба захоплення державної влади, виникнення групових порушень громадського порядку і масових безпорядків). Ступінь розвитку і перебігу перерахованих подій та процесів у тій чи іншій мірі впливає на повсякденну діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування, тим самим визначаючи особливості їх функціонування та порядок взаємодії між собою. При цьому виникає нагальна потреба у соціалізації усіх сфер суспільного життя шляхом підтримання надійного громадського порядку у разі виникнення надзвичайних ситуацій різного характеру та рівня, що зумовлюють введення спеціального режиму надзвичайного стану.

Підстави, порядок введення та режим надзвичайного та воєнного стану передбачають особливий порядок функціонування органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, які в процесі ліквідації наслідків надзвичайного та воєнного стану усунення причин та умов його допущення вживають низку адміністративно-правових заходів, основним з яких є адміністративний примус, який застосовується виключно з боку органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Розгляд теоретичних і практичних проблем застосування заходів адміністративного примусу в умовах дії режиму надзвичайного та воєнного стану є одним із основних та пріоритетних напрямків сучасних наукових досліджень у сфері діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, що потребує комплексного поєднання знань різних за своїм предметом правового регулювання галузей права.

Необхідно зазначити, що після набуття Україною незалежності, питання щодо застосування заходів адміністративного примусу в умовах

дії режиму надзвичайного та воєнного стану не посіли належного місця у працях вчених-правників. Більшість теоретичних та практичних розробок присвячувались питанням економічної стабільності, застосуванню адміністративної відповідальності, організації охорони громадського порядку та організації діяльності органів внутрішніх справ в згаданих умовах.

Література

1. Кузніченко С.О. Управління органів внутрішніх справ в особливих умовах, викликаних аномальними явищами техногенного і природного характеру. Харків: вид-во НУВС. 2001. 170 с.

2. Марчук В.П., Ніколаєнко Л.В. Т.О., Гуржій Т.О., Теорія держави і права: підручник / за заг. ред. Л. В. Ніколаєвої, Т. О. Гуржія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. 424 с.

3. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16 квітня 2000р. № 1550-III / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України 2000. № 23. Ст. 176.

4. Басов А.В. Адміністративний примус у змісті надзвичайного стану. Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих вчених. 2005. Вип. 8. – С. 139–147.

5. Басов А.В. Адміністративно-правовий режим надзвичайного стану: дис.... кан. юр. наук: 12.00.07. Харків, 2007. 201 с.

6. Битяк Ю.П., Богущкий В.В., Гарашук В.М. Адміністративне право України: підруч. для юрид. вузів і фак. за ред. Ю.П. Битяка. Харків. 2005. 459 с.

7. Колпаков В.К., Кузьменко О.В. Адміністративне право України: підручник. Київ. 2003. 544 с.

8. Шестак Л.В. Адміністративне право: навч. посіб. Чернігівський державний інститут права, соціальних технологій та праці. Чернігів. 2011. 256 с.

9. Коломоєць Т.О. Адміністративний примус у публічному праві України: теорія, досвід та практика реалізації: дис.... доктора юрид. наук: 12.00.07. Харків 2005. – 455 с.

10. Комзюк А.Т. Адміністративний примус в правоохоронній діяльності міліції України: дис... доктора юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2002. 407 с.

11. Кісіль З.Р., Кісіль Р.В. Адміністративне право: навч. посібник. 3-тє вид. Алерта. ЦУЛІ, Київ. 2011. 696 с.

12. Курочка М.І. Адміністративний примус, обумовлений необхідністю припинення правопорушення. Форум права. 2015. № 4. С. 133–136. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2015_4_26.

13. Безсмертний Є.О. Адміністративно-запобіжні заходи, що застосовуються органами внутрішніх справ: дис.... канд. юрид. наук 12.00.07. Харків, 1997. – 155 с.

14. Дрозд Ю.В. Співвідношення адміністративної відповідальності з іншими видами адміністративного примусу: автореф. дис... канд. юрид. наук.: 12.00.07 – Київ. 2010. – 18 с.

15. Кузниченко С.О. Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану»: наук.-практ. комент. Одес. держ. ун-т внутрішніх справ.– Харків. 2015.– 163 с.

16. Кузниченко С. О. Адміністративно-правові наслідки запровадження надзвичайних адміністративно-правових режимів. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2008. – Вип. 43. – С. 211-218. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2008_43_35.

17. Галуцько В.В., Олефір В.І., Пихтін М.П. та ін. Адміністративне право України: навчальний посібник у 2-х томах; за заг. ред. В.В. Галуцька. ПАТ «Херсонська міська друкарня». Херсон. 2011. 320 с.

18. Адміністративне право України. Академічний курс: підруч.: у двох томах: Т. 1. загальна частина. за ред. колегія: В. Б. Авер'янов. Видавництво «Юридична думка». Київ. 2004. – 584 с.

19. Коломоєць Т.О. Адміністративний примус у публічному праві України: теорія, досвід та практика реалізації. Монографія. за ред. В.К. Шкарупи, Запоріжжя. 2004. 404 с.

20. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015р. № 40-41, Відомості Верховної Ради. ст.379.

21. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015р. № 389-VIII. Голос України. 2015. № 101.

22. Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 р. № 64/2022 URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-4139>

23. Мерник А.М., Кузьміна В.О., Бурлаков В.М. Обмеження прав і свобод людини в сучасних умовах: теоретичний і практичний аспекти. Юридичний науковий електронний журнал. 2020. № 2. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-2/9>

24. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності: Закон України від 19 лютого 2022 р. № 1160. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15#Text> / (дата звернення: 12.04.2022)

25. Гринько Р.В., Демчик Н.П., Мота А.Ф. Адміністративно-правові аспекти застосування примусу державною прикордонною службою

України в умовах воєнного стану Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 2. DOI http://lsej.org.ua/4_2022/56.pdf

Information about the authors:

Vyprytskyi Andrey Oleksiyovich,

Candidate of Law Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Civil, Economic and
Environmental Law, Dnipro University of Technology,
19, Dmytra Yavornytskoho avenue, Dnipro, 49005, Ukraine

Makhova Liliia Oleksiivna,

Senior Lecturer at the Department of Civil, Economic and Environmental
Law, Dnipro University of Technology,
19, Dmytra Yavornytskoho avenue, Dnipro, 49005, Ukraine